

The World's Largest Open Access Agricultural & Applied Economics Digital Library

This document is discoverable and free to researchers across the globe due to the work of AgEcon Search.

Help ensure our sustainability.

Give to AgEcon Search

AgEcon Search

<http://ageconsearch.umn.edu>

aesearch@umn.edu

*Papers downloaded from **AgEcon Search** may be used for non-commercial purposes and personal study only. No other use, including posting to another Internet site, is permitted without permission from the copyright owner (not AgEcon Search), or as allowed under the provisions of Fair Use, U.S. Copyright Act, Title 17 U.S.C.*

No endorsement of AgEcon Search or its fundraising activities by the author(s) of the following work or their employer(s) is intended or implied.

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMTAN KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE HAZÁNKBAN A SZÁZADFORDULÓIG

LÖRINCZ GYULA dr.

A feudális társadalmi rendben még nem találjuk nyomait az üzemtani irodalomnak vagy ilyen jellegű önálló tudománynak hazánkban. A mezőgazdasági üzemtan a kapitalizmus idején alakult önálló tudományággá, illetőleg ágazott ki részben az általános közgazdaságtanból, részben pedig a mezőgazdaságtanból. Fejlődése szoros kapcsolatban volt mindenkor az alapjait képező közgazdaságtan és természettudományok fejlődésével.

A MEZŐGAZDASÁGI TUDOMÁNYOK MŰVELÉSÉNEK KEZDETI IDŐSZAKA: AZ EGYSÉGES MEZŐGAZDASÁG-TUDOMÁNY KORSZAKA

Magyarországon a múlt században egészen a 70-es évekig a mezőgazdasági üzemtani kérdéseket az általános mezőgazdasági ismeretek, a mezőgazdaságtan keretében tárgyalták.

A mezőgazdasági tudományos ismeretek a múlt század elején még csak egy egységes tudományt alkottak, amely rendszerbe foglalta egyrészt az addigi gyakorlati tapasztalatokat, másrészt pedig ezekre igyekezett alkalmazni az akkori természettudományi ismereteket.

A mezőgazdasági tudományok kezdetben nemcsak nálunk, hanem Európa többi országában is arra szorítkoztak, hogy a *gyakorlati jelenségeket tudományos alapon megmagyarázzák*. Csak később jutottak el ahhoz az önállósághoz, hogy tudományos megfigyelésekből és elgondolásokból kiindulva új irányt szabjanak a mezőgazdasági gyakorlatnak.

A kezdeti időszakot az jellemzi, hogy a kiváló szakemberek — felismerve a *külföldi mezőgazdaság eredményeit* és a természettudományi ismeretek gazdálkodásban történő alkalmazásának hasznosságát — igyekeztek a mezőgazdasági ismereteket a hazai gazdákkal megismertetni és megkedveltetni. Ez az időszak hazánkban nagyrészt egybeesik a Magyar Tudományos Akadémia alapításának idejével és a nemzeti ébredés korszakával. Ez az első fel lendülés az 1848-as szabadságharc leverése után egy időre megszakadt, de

ez csak késletette és nem akasztotta meg sok lelkes szakember azon törekvését, hogy a tudományos ismeretek felhasználásával mezőgazdasági termelésünket elmaradottságából kiemeljék és a fejlődés útjára tereljék.

A mezőgazdasági tudomány fejlődése következő állomásának azt az időszakot tekinthetjük, amikor szakembereinket már nem elégítette ki a külföldi tudományos eredmények ismertetése és azoknak hazai viszonyokra való alkalmazása, hanem *önálló kutatásokkal* igyekeztek a magyar mezőgazdaság előtt álló feladatokat megoldani. Ez az időszak a múlt század második felére esik és a kapitalizmusnak a mezőgazdaságban való behatolásával, az árutermelés kialakulásával kapcsolatos. Ebben az időszakban indult nagyobb fejlődésnek a mezőgazdasági szakoktatásügy és alakultak ki az önálló mezőgazdasági jellegű kutatóintézetek is.

A mezőgazdasági tudományok fejlődését mozdították elő a múlt században azok a *pályatételek* is, amelyeket a Magyar Tudományos Akadémia tűzött ki egyes időszerű mezőgazdasági tudományos kérdések megoldására.

A mezőgazdasági tudományok állásának első időszakáról igen érdekes és tanulságos képet kapunk *Korizmics László, Benkő Dániel és Morócz István*: „Mezei gazdaság könyve” című munkájából. (8) Ez ugyan a *Stephens Henry*: The book of the farm című angol könyv nyomán készült, azonban mégsem tekinthetjük egyszerű fordításnak, mivel felöleli mindazon tudnivalókat, amelyek a magyar mezőgazdaság helyzetére, a tudományok múltjára és akkori állapotára is vonatkoznak. Az első kötet 1855-ben jelent meg, és utána követte még további négy kötet.

A könyv előszavában az adott viszonyokra vonatkozóan a következőket olvashatjuk: „Más országban, hol a gazdaközönség az olvasást, a tanulást már megszokta, s hol a gazdasági jobb jövődönnek alapját az egyén lehető legtökéletesebb kimívelésében keresik: hasonló vállalatot minden merénylet nélkül, sőt nyereségi kilátással is lehetett volna kezdeményezni. Nem így nálunk. Drágább könyvet — legyen az bár a legjobb — csak kevesen veszünk; részint mert pénzünk kevés, részint — és főleg mivel csak pár évyire vagyunk még azon időtől, melyben minden tudomány nélkül is aratunk. A tanulást ennél fogva szükséges dolognak nem tartván, könyvekre költeni nem szerettünk.”

Az idézet találóan jellemzi a magyar gazda elmaradottságát.

A mezőgazdasági üzemtan ebben az időben még nem különült el a mezőgazdaságtantól. Önálló tudománnyá alakulása a földbirtoklás feudális rendszerének a kapitalista rendszerrel való felváltásával kapcsolatos.

A KAPITALIZMUS BEHATOL A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGBA ÉS FELVÁLTJA A FEUDÁLIS TERMELÉSI VISZONYOKAT

Hazánkban a kapitalizmus a nyugati országokhoz képest *elkésve, vonatottabban alakult ki*, a Habsburg uralom következtében. Az 1848—1849-es polgári forradalom azonban felemás volta és veresége ellenére is utat nyitott a kapitalizmus fejlődésének. A mezőgazdaságban viszont a tőkés termelési

viszonyok kifejlődésével együtt még fennmaradtak a félf feudális birtokviszonyok.

Magyarországon a mezőgazdaság kapitalista fejlődése a *porosz úton* haladt. Ez az út ugyan Németországra volt jellemző, de hasonló formában kapitalizálódott nagyjából az összes közép- és kelet-európai ország mezőgazdasága is. Ennek az útnak a lényege az — amint Lenin kimutatta —, hogy a feudális nagybirtok fokozatosan, reformok útján alakul át tőkés nagyüzemmé. A lassú fejlődési ütem miatt ez a folyamat sok feudális elemet átment, és a kizsákmányolás hűbéri módszerei hosszú ideig fennmaradnak. A parasztság életében lényeges változást nem hoz, inkább rontja gazdasági helyzetét.

A 19. század közepétől a magyar mezőgazdaságra is jellemző porosz-utas kapitalista fejlődés — amelynek elemei már a reformkorban is érvényesültek — erőteljesebb lett. A mezőgazdasági termelés kibontakozását különösen a jobbágyfelszabadítás és az 1867-es kiegyezés mozdította előre. 1867 után a mezőgazdaság a feudális gazdálkodás termelési viszonyait és módszereit aránylag gyorsan felcserevelte a kapitalizmus egyoldalú gazdálkodásával szemben a mezőgazdasági termelés fellendült, ami minden téren megnyilvánult. Ennek egyik mutatója, hogy a mezőgazdaságilag művelt terület jelentős mértékben megnövekedett. A legelő és rét területe a múlt század közepén — dr. Kiss Albert adatai szerint — majdnem megközelítette a szántóföldét. Országos átlagban 1853-ban 78 kh legelő- és rétterület jutott 100 kh szántóterületre, de 1895-ben már csak 40 kh. A szántóterület és a természetes füvek területi arányában történt változás fő időszaka a múlt század 70-es és 80-as éveire esik. A szántóterület 1869 és 1883 között 6,5 millió kat. holdról 8,4 millió kat. holdra, vagyis mintegy 30%-kal növekedett, főképpen a legelő és rét rovására, részben pedig az ármentesítések során felszabadított területek művelésbe vonásával. A nagyarányú ármentesítő és lecsapoló munkálatok révén a Duna és a Tisza árterületén mintegy 6 millió kh termőterülettel gyarapodott a mezőgazdaság. Mindez, valamint a legelőterület nagyarányú csökkenése belterjesebb, egyre inkább a szántóföldi takarmánytermesztésen nyugvó állattenyésztést vont maga után. Ez a szántóföldi takarmánytermő terület fokozatos kiszélesedése mellett a takarmányfélék összetételében is lényeges változásokat idézett elő. (3)

A belterjesebb gazdálkodás több munkaerőt igényelt, de a technikai fejlődés, a technikai vívmányoknak a termelésben való mind szélesebb körű alkalmazása a szükséges munkaerő-mennyiséget lényegesen csökkentette. A feudalizmus alatt, sőt utána is, egészen az 1870-es évekig, a földesúri birtokok megmunkálása a jobbágyok, illetve később a részesparasztnak tökéletlen, hiányos mezőgazdasági felszerelésével történt. Később azonban, a kapitalizmus fejlődésével, a múlt század utolsó negyedében e téren is lényeges változás ment végbe: a részesparaszt primitív munkaeszközeit a nagybirtokon folyó gazdálkodásban a földesúr korszerűbb munkaeszközei és gépei váltották fel.

A kapitalizmus fejlődése a kiegyezésig vontatott, lassú volt, később azonban — különösen a nyolevtanas évek végétől — meggyorsult, és a század utolsó évtizedében már a monopolkapitalizmusra való átmenet jellemezte a magyar gazdasági életet. A tőkés fejlődés viszonylagos meggyorsulásában jelentős szerepe volt a külföldi, elsősorban az osztrák tőke beáramlásának. Az újonnan létesült nagybankok hiteltevékenysége elősegítette, hogy a nagybirtokok és a középbirtokok egy része áttérhessen a tőkés áru-termelésre. A nagybirtokosok számára rendkívül előnyös volt az osztrák gabonapiac kihasználása. Fejlettebb gazdálkodási formákra tértek át, terjedt a gépek használata, a bér munkások alkalmazása.

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMTAN
KISZAKAD AZ EGYSÉGES MEZŐGAZDASÁGTANBÓL
ÉS A NÉMET ÜZEMTANI ISKOLA HATÁSA ALÁ KERÜL

A hazai társadalmi viszonyok sajátos alakulása következtében a mezőgazdasági üzemtan kialakulása is későbbi időre esik, mint Európa nyugati részén. Ott, ahol a kapitalizmus fejlődése előrehaladottabb volt, mint nálunk, korábban alakultak ki az egyes polgári üzemtani iskolák is. Ezek természetesen jelentős hatást gyakoroltak a kifejlődő, önálló, magyar mezőgazdasági üzemtani irodalomra. A Németországban kialakult üzemtani irányzatok közül különösen *Thaer*, *Thünen*, *Pohl* és *Goltz* nézeteinek hatása jelentkezett ebben az időszakban.

A polgári mezőgazdasági üzemtan fejlődésére a 19. század első felében Németországban az volt a jellemző, hogy a Thaer által elért helyzetben megállapodott, vagy csupán az ő eszméit igyekeztek tovább mélyíteni és bővíteni. Ugyanakkor a természettudományok — különösen *Liebig* munkássága nyomán — jelentős fejlődésnek indultak. Az ipar gyors fejlődése, a városok növekedése az élelmiszer és a mezőgazdasági nyersanyagok termelésének gyors növekedését követelte meg. Mindez a földművelés és állattenyésztés fejlődését váltotta ki. Szükségessé vált tehát a földművelés és állattenyésztés tudományos alapjainak a megteremtése, a gyakorlat a biológiai tudományok feladatává tette a szervezet életfolyamatait és a fajok keletkezése törvényszerűségeinek feltárását. Mindenütt, ahol a kapitalista gazdálkodás utat tört magának, előtérbe kerültek a mezőgazdaság problémái is.

A mezőgazdasági üzemtan művelése azonban még háttérbe szorult ebben az időben, és csak a 19. század második felében fordítottak fokozottabb figyelmet a mezőgazdasági üzemtan tudományának művelésére. A 19. század közepén kialakult erőteljes műszaki érdeklődés ugyanis háttérbe szorította a mezőgazdasági üzemtant. A század második felében azonban a naturálgazdálkodást felváltotta a pénzgazdálkodás. Ehhez járul még, hogy a mezőgazdasági termelés egyre nagyobb költségekkel járt, az 1870-es években a kedvező mezőgazdasági konjunktúra megszűnt, és a német mezőgazdaságban is állandóan éleződtek a tőkés termelés ellentmondásai. Ennek következtében ismét előtérbe került a gazdasági szemlélet, és kialakult az új német

üzemta
AmerilA
nehézs
zanak
kérdés
der La
des La
Leipzig
a legú
felfogáA
szerint
csupánA
ször S
,Mező
haszna
kiadás
kiadás
anélki
kiküsz
tágbab
üzlete
alakot
lönbsé
lehet
elérhe
mazni
zése j

m

A
Pabst
Peste
a mag
gazda
dász
megá
alape
és vez
köny

üzemteni iskola, amely alapját képezte a közép- és észak-európai, sőt az Amerikai Egyesült Államok jelen századbeli iskoláinak is.

A mezőgazdasági tőkés termelők egyre növekvő gazdasági és politikai nehézségei arra készítették a polgári agrártudósokat, hogy többet foglalkozzanak a mezőgazdasági termelés ökonómiai kérdéseivel, ezért az üzemteni kérdések mindjobban előtérbe kerültek. Különösen *J. Fühling* (Ökonomik der Landwirtschaft. Berlin, 1889.), *A. Krämer* (Beiträge zur Wirtschaftslehre des Landbaues. Aarau, 1881.) és *J. Pohl* (Landwirtschaftliche Betriebslehre, Leipzig, 1885.) voltak azok, akik új úton akartak haladni, figyelembe véve a legújabb természettudományi felfedezéseket, és felléptek a dogmatikus felfogások ellen. (1)

A „mezőgazdasági üzemtan” elnevezést — *Ries, L. W.* hivatkozása szerint — *Pabst* alkalmazta először 1830-ban Hohenheimben, mert addig csupán mezőgazdaságtanról vagy mezőgazdasági aránytanról beszéltek. (5)

A magyar szakirodalomban a mezőgazdasági üzemtan elnevezést először *Sporzon Pál* 1882-ben Magyaróvárott második kiadásban megjelent „Mezőgazdasági üzemtan” című művében használta, a korábbi kiadásban használt *üzlettan* helyett. Ezzel kapcsolatosan *Sporzon Pál* könyve második kiadásának előszavában a következő indoklást adja: „A jelen munka új kiadásánál az «Üzlettan» helyett e kifejezés «üzemtan» lett használva, — anélkül azonban, hogy az «üzlet» szót végleg lehetett vagy szabad lett volna kiküszöbölni. Mindkettőnek megvan a maga különleges jelentősége: az üzlet tágabb, az üzem szűkebb fogalom. A mezői gazdálkodás általában véve üzletet képez; de a viszonyok különfélesége szerint ezen «üzlet» különböző alakot vesz fel, vagy más szóval, különböző üzem szerint kezeletik. A különbséget, mely ama két fogalom között létezik, a következő mondatban lehet röviden kifejezésre hozni: «hogy a gazda üzleti célját minél teljesebben elérhesse, vállalatának üzemét az adott viszonyokhoz kell okszerűen alkalmaznia»; vagy «a jó gazdát, mint üzletembert, üzemének okszerű berendezése jellemzi».” (7)

MEGJELENNEK AZ ELSŐ MAGYAR NYELVŰ, TÖBBNYIRE NÉMETBŐL FORDÍTOTT
MEZŐGAZDASÁGI ÜZLETTANI MUNKÁK

Az első magyar nyelvű mezőgazdasági üzemtan (üzlettan) könyvet *Pabst Heinrich Wilhelm* után *Lónyai Gábor* írta, amely 1854-ben jelent meg Pesten. Ez a könyv fordítás, nem önálló munka, és így nem veszi figyelembe a magyarországi társadalmi-gazdasági viszonyokat. A bevezetésben a mezőgazdasági üzlettan fogalmát körvonalazza. A mezőgazdasági üzlet vagy gazdaszat alatt a mezőgazdasági ipar általában elfoglalt állásának közelebbi megállapítását érti, valamint annak növeléséhez szükséges kellékek, s azon alapelvek kifejtését, amelyek nyomán a mezőgazdasági üzlet rendezésénél és vezetésénél eljárunk. (6)

Korizmic László, Benkő Dániel és Morócz István „Mezei gazdaság könyve” című munkájának „Jószágberendezés” című kötete a második

magyar nyelven megjelent üzemtani irodalmi mű, ami lényegében fordítás, de már egyes helyeken utal a magyarországi mezőgazdasági viszonyokra is.

A következő jelentősebb magyar üzemtani munka *Kodolányi Antal*: „Mezei gazdasági üzlettan” című könyve, mely 1871-ben jelent meg. (4) Kodolányi a mezei gazdasági üzlettan feladatát és felosztását az alábbiakban jelöli meg:

„A mezei gazdasági üzlettanak feladata a mezei gazdasági üzletre befolyással levő nemzetgazdasági tényezők természetét megismertetni (nemzetgazdasági alaptanok), azoknak a mezei gazdasági üzletre való behatását kifejezni (mezei gazdasági nemzetgazdaságtan), s ezen nemzetgazdasági és természettudományi ismeretekre támaszkodva megállapítani azon üzletviteli elveket, melyek szerint a gazdának a birtokrendezésnél és kezelésnél el kell járni, ha a rendelkezésre álló munka- és tőkeerő alkalmazása mellett birtokából a lehető legnagyobb tiszta jövedelmet akarja húzni, s azt egyszerűen — amennyire erre a mai tudományos ismeretek felhasználása mellett képesek vagyunk — biztossá és tartóssá akarja tenni.”

Ennélfogva Kodolányi az üzemtant két részre osztja: nemzetgazdasági és üzletviteli részre. A nemzetgazdasági rész magában foglalja főbb vonalaiban a nemzetgazdasági alaptanokat és a mezei gazdasági nemzetgazdaságtant. Az üzletviteli rész a gazdaság rendelkezésének és kezelésének kérdéseit tárgyalja.

Az önálló magyar üzemtani irodalom kialakulásához hatékony segítséget nyújtottak a múlt század második felében az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kiadásában megjelent „jószágismertetések”. Ilyenek: a mágoesi, a kis-jenői, a bia-bajnai és a bellyei uradalom leírásai, monográfiái. Az említett nagygazdaságok gazdálkodási formáinak és eredményeinek leírása, elemzése és közrehozása széles körű adatanyagot szolgáltatottak a hazai viszonyokon alapuló önálló üzemtani irodalom kiműveléséhez.

AZ ÖNÁLLÓ HAZAI MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMTANI IRODALOM JELENTŐS ÁLLOMÁSA: SPORZON PÁL MUNKÁSSÁGA

Az önálló hazai üzemtani irodalom kialakítására való törekvés terén fejlődést jelent *Sporzon Pál* 1881-ben megjelent üzemtan könyve „Mezőgazdasági üzlettan” elnevezés alatt. E mű első kiadása másfél év alatt elfogyott, ami már a mezőgazdasági üzemtan iránti érdeklődésről és gyakorlati hasznáról tanúskodik. Az 1882-ben megjelent új, bővített kiadásnál Sporzon az „üzlettan” kifejezés helyett már az „üzemtan” megnevezést használta, az előzőekben ismertetett indítékok alapján, hogy a termelés elsőbbsége jobban kidomborodjék az üzleti tevékenység előtt.

Sporzon szerint a gazdasági üzemtan képezi a mezőgazdaság anatómiáját és fiziológiáját; bonckés alá veszi az egyes gazdasági vállalatok belső-kezetét, fő alkotórészeit, egyes erőit, különböző ágait, kifejti ezek rendeltetését, szerepét és meghatározza kellő arányosságukat és összhangjukat.

Az üzemtan megismerteti az egyes üzemi tényezők, részek, erők, ágak normális működését s az eme működésre kedvezően vagy kedvezőtlenül ható külső — természeti, társadalmi és egyéni — viszonyokat.

Egészen korszerű ma is Sporzon megállapítása a következőkben: „az üzemtan kifejti: miként kelljen az egyes gazdasági vállalat mechanizmusát összeállítani, vezetni, kezelni, ellenőrizni s eredményes vagy eredménytelen működését konstatálni.” (7)

A német mezőgazdasági üzemtani iskola erőteljes hatását látjuk Sporzon következő megállapításaiban is: „Az üzemtan felállítja és folyton hangsúlyozza azon legfőbb elveket, mely szerint: csak azon üzem (és benne csak azon eljárás) az okszerű, mely a *termelési költségeket minél magasabb tiszta haszonnal (nyereménnyel)* állandóan megtéríti, azaz: mely tartamasan több javakat termel, mint amennyit felhasznál és elfogyaszt.” (7)

Sporzon az adott tőkés viszonyok közt a megváltozott körülményeknek megfelelően határozta meg a mezőgazdasági üzemtan tudományának feladatait, amelyekben kifejezésre jut azok kapitalista lényege. Ebben az időszakban (1882-ben) joggal állapíthatta meg hazai viszonyainkra vonatkoztatva mezőgazdasági üzemtan könyvében, hogy a gazdasági üzemtan egyike a legfiatalabb gazdasági tudományoknak, amely csak olyan arányban fejlődhetett jelenlegi fokára, amely arányban felépültek és tökéletesedtek az alapjait képező közgazdaságtan és természettudományok. De maga a rentabilitás elve is csak az újabb időben emelkedett jelenlegi fontosságára; azóta a gazdasági vállalat is üzletszerűbb alakot nyert, nagyobb munkát, tőkét, felszerelést és előleget tett szükségessé. A régebbi időben vezetett egyszerű, naturális gazdálkodás igen egyszerű mechanizmust képezvén a mai üzemtan köréhez tartozó tanulmányokra, kutatásokra és számításokra sem alkalmat, sem szükségét nem szolgáltatott. (7)

A fenti kifejtésből is világosan látható, hogy a mezőgazdasági üzemtan a kapitalizmus idején jött létre és ennek megfelelően természetszerűen fő feladata az üzem állandó, tartós jövedelmének biztosítása volt.

MEGJELENIK AZ ELSŐ TUDOMÁNYOS IGÉNYŰ MAGYAR ÜZEMTANI SZAKKÖNYV:

HENSCH ÁRPÁD MUNKÁJA

Az első átfogó, tudományos igényű magyar üzemtani szakkönyv szerzője Hensch Árpád volt, aki a hazai adatok és gazdasági adottságok figyelembevételével dolgozta ki tételeit. Éppen ezért a *polgári mezőgazdasági üzemtani elmélet megalapozójának hazánkban Hensch Árpádot tekinthetjük.*

Az 1894-ben Magyaróvárott megjelent „Mezőgazdasági üzemtan” c. könyve és a többi üzemtani vonatkozású munkája hosszú ideig alapvető forrása volt az újabb magyar mezőgazdasági szakirodalomnak, és hatása még ma is érezhető az üzemtani kutatásokkal jelenleg foglalkozók munkáin.

Hensch korában az adott társadalmi viszonyok között a fokozódó gazdasági verseny sikeres leküzdésére a legbiztosabb fegyvernek az alapos ökonomiai szakképzettséget tekintette, amelynek fejlesztésére különösképpen

a mezőgazdasági üzemtant tartotta hivatottnak. Ez jelenti szerinte ezen tudományág aktuális jelentőségét.

A mezőgazdasági üzemtannak a többi tudományághoz fűződő viszonya megvilágításakor Hensch a mezőgazdaságtanból indul ki. Megítélése szerint a mezőgazdaságtan a mezőgazdaság körébe vágó összes ismereteket magában foglalja, amelynek az üzemtan egyik lényeges részét alkotja. Ennélfogva a mezőgazdaságtan a termeléssel járó különböző műveletek végrehajtásánál szükséges szabályokat és követendő eljárásokat éppen úgy magában foglalja, mint a gazdasági üzem szervezése és vezetése során felmerülő intézkedések hozatalánál követendő módokat és üzleti elveket is. E kettős követelményeknek megfelelően a mezőgazdaságtan két részre oszlik: a *technikai* vagy *műszaki* részre, amelyet *termeléstannak*, és az *ökonómiai* vagy *üzleti* részre, amelyet *üzemtannak* neveznek.

Hensch üzemtan könyvének *első* részében — a *jószágberendezés*tanban — a mezőgazdasági termelés folytatásához szükséges eszközök tárgyalásával foglalkozik, majd áttérve a termelés szervezésére, bírálat alá veszi a különböző gazdasági üzemrendszereket, megállapítja a termelési ágak megválasztásakor követendő vezérelveket, majd a gazdasági üzemtervek készítésénél követendő eljárásokat ismerteti.

A *második* részben — a *kezelés*tanban — Hensch megállapítja a kezelő gazda ügykörét, kifejti a kezelő személyzet szervezésénél követendő elveket és bírálja a birtokkezelés és birtokszerzés különböző módjait.

Hensch műve az akkori időben szokásos tárgyalási módtól tér el, hogy nem tárgyalja külön fejezetekben a közgazdasági alapfogalmakat és alapelveket; főként az üzemtan tárgykörébe tartozó ismeretek fejtegetésére szorítkozik, és a közgazdasági kérdéseket a megfelelő helyeken illeszti be az üzemtan keretébe.

Hensch szerint az *üzemtan* a termelés szervezésével és vezetésével foglalkozik.

A termelés technikájának ismeretét feltételezve, fejtegetéseivel főképpen az üzleti vagy jövedelmi szempontokat emeli ki. Tételeit a gazdasági gyakorlatból, gazdasági megfigyelésekből és tapasztalatokból meríti, és azok megokolásánál a közgazdaságtanhoz folyamodik, és törvényei bevezetésénél annak módszerét követi.

Hensch az üzemtan tárgykörébe sorolta a *jószágberendezés*- és *kezelés*tanon kívül a gazdasági *számvitelt* és a gazdasági *becslést* is, és ehhez tartozónak tekintette a *mezőgazdasági kereskedelem*tan is. Ő volt az első hazánkban, aki a birtokrendezés és -kezelés körébe tartozó becslésekkel is foglalkozott. Megemlíti, hogy az üzemtan másként üzlettannak is szokás nevezni, de ő ezt azért nem tartja helyesnek, mert a mezőgazdasági termelés nem üzlet, s az üzemtan nemcsak a gazdálkodás üzleti oldalával foglalkozik, hanem fő feladata, hogy a mezőgazdasági üzem szervezésénél és vezetésénél követendő elveket és betartandó arányokat megállapítsa, habár mindezen intézkedéseknél az üzleti, helyesebben az ökonómiai szempontok a döntők. (2)

Amint ezen elvekből kitűnik, Hensch meghatározása szerint az üzem fő célja az adott társadalmi viszonyoknak megfelelően a legmagasabb és állandó nyereség megszerzése lehetőségeinek és módszereinek keresése, vagyis a kapitalista termelési mód célkitűzéseinek megvalósítása.

Ebből is láthatjuk, hogy Hensch is éppen úgy, mint a német polgári üzemtani iskolák képviselői, a kapitalista társadalmi rendszer közgazdasági problémáit a vulgáris közgazdaságtan elmélete alapján ítélte meg. A mezőgazdasági termelést ő is három tényező, a természet, a tőke és a munka közreműködése eredményének tekintette.

A polgári üzemtani tudomány művelői ennek ellenére sok olyan *helyes szervezési elvet és módszert* dolgoztak ki, amelyek a mezőgazdasági termelés fejlesztését szolgálták, és amelyek jelenlegi viszonyaink között is felhasználhatók.

A kapitalizmusban ugyanis — a piaci anarchia és az üzemi szervezettség ellentmondásai miatt — a tőkés nagy figyelmet fordítanak a termelés üzemén belüli megszervezésére; gondosan tanulmányozzák a piac kívánalmait és annak minden változását. A termelési feladatok meghatározásakor alaposan felméri az üzem termelési adottságait és az egyes munkafolyamatok racionális megszervezésére törekednek.

A fentieket figyelembe véve, a *szocialista üzemtan — megfelelő kritikai értékeléssel — fel tudja használni a kapitalista üzemek és üzemtan egyes eredményeit és elemeit*, különösen azokat, amelyek az egyes technológiai eljárások, az agro- és zootechnikai intézkedések megjavítására, a magasabb munka-termelékenység elérésére irányulnak.

Az önálló magyar mezőgazdasági üzemtani szakirodalom kialakításában és művelésében a századfordulóig a legnagyobb érdemeket Sporzon Pál mellett Hensch Árpád szerezte, aki az egyes üzemtani tételek levezetésénél már a hazai gazdaságokban szerzett tapasztalatokra támaszkodott, a hazai viszonyokat tartotta szem előtt és a gazdasági intézkedéseknél szakszerű előszámítások végzését szorgalmazta. Ezért az üzemtan keretébe illesztette az előszámítást, és mivel ez a legtöbb esetben becsléstani ismereteket tételez fel — a becsléstant.

A becsléseknél és előszámításoknál követendő elvek és módszerek megállapításakor arra törekedett, hogy azok tudományosan megalapozottak legyenek, egyszersmind a gyakorlat igényeit is kielégítsék.

Az üzemtannak az adott társadalmi-termelési viszonyok között történő ilyen jellegű kiegészítése új irányt jelentett, amelyet főként az jellemzett, hogy az egyes üzemekben valamennyi gazdasági intézkedés meghozatalánál lőterbe került az ökonómiai szemlélet.

IRODALOM

(1) Gussek, K. D.—Jannermann, G.—Müller, G.: Zur Hausbildung und zum agrarkapitalistischen Charakter der bürgerlichen landwirtschaftlichen Betriebslehre sowie zur Anwendung ihrer Ergebnisse unter sozialistischen Produktionsverhältnissen.

(I. Teil.) Zeitschrift für Agrarökonomik, 1965. 8. évf. 4. sz. — (2) Hensch Á.: Mezőgazdasági üzemtan. 3. bőv. kiadás. Kassa, 1906. — (3) Kiss A.: Állattenyésztésünk belterjességének alakulása az elmúlt száz évben (1857—1957). Klny. a Statisztikai Szemle 1958. 1—2. számából. Bp. 1958. — (4) Kodolányi A.: Mezei gazdasági üzlettan. Pest, 1871. — (5) Lőrincz Gy.: Hensch Árpád élete és munkássága. Bp. 1968. — (6) Pabst, H. W.: A mezőgazdaság kézikönyve, 4. köt. Mezőgazdasági üzlettan — után (átd.) Lónyai Gábor. Pest, 1854. — (7) Sporzon P.: Mezőgazdasági üzlettan. 2. jav. kiadás. Pozsony, 1882. — (8) Stephens, Henry: Mezei gazdaság könyve, Kiad.: Koriz-mics László—Benkő Dániel—Morócz István. 2. kiad. Pest, 1855—1858.

Вопросы экономики и организации сельского хозяйства в Венгрии в прошлом столетии до 70-х годов рассматривали в рамках общих сельскохозяйственных знаний, в науке о сельском хозяйстве. Развитие науки экономики и организации сельского хозяйства было всегда в тесной связи с развитием политической экономики и естествознания. Экономика и организация сельского хозяйства при капитализме выделилась в самостоятельную науку. Автор статьи оценивает возникновение и развитие экономики и организации сельского хозяйства в Венгрии до конца 19-го века. Вскрывает труды изданные по экономике и организации сельского хозяйства в данный период и оценивает деятельность их авторов.

In Ungarn wurden die Fragen der landwirtschaftlichen Betriebslehre bis zu den Siebzigerjahren des vorigen Jahrhunderts gemeinsam mit den allgemeinen landwirtschaftlichen Kenntnissen, im Rahmen der Landwirtschaftskunde behandelt. Die Entwicklung der Agrarbetriebslehre stand seit je in engen Zusammenhang mit der Ökonomik und den Naturwissenschaften, die auch ihre Grundlage bilden. Die landwirtschaftliche Betriebslehre ist im Kapitalismus zu einem selbständigen Wissenschaftszweig geworden. Der Verfasser hat in seiner Behandlung die Herausbildung und Entwicklung der landwirtschaftlichen Betriebslehre in Ungarn bis zum Ende des vorigen Jahrhunderts erörtert. Es wurden weiterhin die in der gegebenen Periode erschienen betriebswirtschaftlichen Arbeiten sowie die Tätigkeiten führender Wissenschaftler aus-gewertet.

In Hungary farm management problems were dealt within the frame of general agrarian knowledge i.e. of agronomics until the 70eth years of the last century. The development of farm management science was always in close connection with that of economics and natural sciences which are constituting its bases. Farm management became an independent discipline in the era of capitalism. The author gives a survey on the formation and development of farm management in Hungary until the end of the 19th century. Works on farm management written in a given period by the most prominent scholars of farm management are exposed.

A
lógia
Most
kintv
vănư
T
A trág
tehén
szállít
keken
a mu
kintv
bivel
kiván
Mezőg
alapja

A
ugyan
tudjul
A
tos m
tok eg
útját,
Figye
művel
Ugyan
fajlag